

15
57

Evangelikus
Hittudományi
Egyetem

DOKTORI ISKOLA

A DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Tükör által

Bibliai intertextualitás Babits Mihály költeményeiben
– a pályakép fényében

Kerepeszki Anikó

Témavezető:
dr. Percze Sándor
adjunktus

Budapest, 2025

Tartalom

1. A kutatási előzménye és célkitűzése	3
2. A kutatás módszere	5
3. Tézisek.....	6
4. Válogatott szakirodalom a tézisfüzetben megjelenő szakirodalommal	8
5. A szerző disszertációval kapcsolatos publikációs listája	10

1. A kutatási előzménye és célkitűzése

A teológia felől megvizsgálva a szépirodalom és a teológia kapcsolatát, azt látjuk, hogy a 20. századi teológiai kutatásban egyre nagyobb érdeklődés övezi, hogy hogyan lehet a szépirodalom eszköztárát, bibliaértelmezését kamatoztatni a gyakorlati teológiában. Elsősorban az igehirdetés és a hitoktatás területén vannak kezdeményezések. Rudolf Bohren 1971-es *Predigtlehre* (magyarul: *Az igehirdetés mint szenvedély*) című homiletikai munkájában helyet kapott a szépirodalom is, főként az idézés, az illusztráció és a nyelvezet kapcsán,¹ de nemcsak ott, hanem például az igehirdetésre való készüléskor is. Így Bohren a szépirodalmi alkotásokat eszközként javasolja a meditáció fázisában.² De a kollázs és a montázs technikáját is átvételre ajánlja az avantgárd költészetből, művészetből, és Bertold Brecht drámaíró színházi javaslatait is végig gondolja, hogy a prédikációkészítésben érdemes lenne megfogadni.³

Georg Langenhorst a *Gedichte zur Bibel. Texte – Interpretationen – Methoden. Ein Werkbuch für Schule und Gemeinde* című könyvében teológiai szempontból közelítette meg azt, hogy a szépirodalmi alkotások hogyan értelmezik a bibliai szövegeket, és a modern német irodalom bibliarecepcióját nyolc főbb típusra osztotta,⁴ és azt vizsgálta meg, hogy hogyan lehet ezeket az értelmezéseket, eljárásokat a hitoktatásba beépíteni.

Tanja Gojny már egy konkrét szerző költészetét vizsgálta, a *Biblische Spuren in der Lyrik Erich Frieds. Zum intertextuellen Wechselspiel von Bibel und Literatur* című 2004-ben kiadott művében a Biblia és a szépirodalom összefonódását mutatja be a kortárs költő, Erich Fried líráján keresztül.

Kelevéz Ágnes intertextusokat vizsgáló, „Szántszándékos anachronizmusok”. *Idézésfajták időjátéka Babits műveiben* című tanulmánya leírja, hogy Babits szántszándékkal alkalmazott vendég-szövegeket az alkotásaiban, főleg a fiatalkori műveiben, és elvárta az olvasótól, hogy felismerje azokat.

Babits Mihály teljes költészetét két nagyobb monográfia dolgozza fel, a 20. század második felében Kardos Pál 1972-es és Rába György 1983-as *Babits Mihály* című könyve. Mindkettő Babits Mihály teljes munkásságát mutatja be. A Babits költészetében megnyilvánuló hang és stílus, így a bibliai beszédmód elemzéséhez pedig J. Soltész Katalin: *Babits Mihály költői nyelve* című munkája nyújtott segítséget. A rendszerváltozás után Sipos Lajos 2008-as ugyancsak *Babits Mihály* című monográfiája mérvadó a Babits-életrajzot, -életművet tekintve.

¹ BOHREN 2020, 139–145., 192–215. o.

² BOHREN 389–395. o.

³ BOHREN 2020, 206–215. o.

⁴ LANGENHORST 2001. Ez a nyolc típus: az elbeszélés, elmesélés; a fantázia segítségével kiszínezett bemutatás; a dramatizálás; a perspektivikus elidegenítés; az értelmezés (az újraértelmezésen keresztüli elidegenítés); a nyelvi elidegenítés; az aktualizálás és a szabad asszociáció.

Babits 1906–1910-ig keletkezett verseiről rendkívül sok kutatási anyagot foglal össze a kritikai kiadás (*Babits Mihály összegyűjtött versei 1906–1910*). A korai költészetet részletesen feldolgozza még Rába György egy másik monográfiája, amely a *Babits Mihály költészete 1903–1920*. címet viseli, illetve Kelevéz Ágnesnek az *Angyalos könyvet* vizsgáló *A keletkező szöveg esztétikája. Genetikai közelítés Babits költészetéhez* című könyve.

Az egyes műveknek a Bibliával való kapcsolata megjelenik több tanulmányban is. Ezek közül a legfontosabbak a dolgozatom szempontjából: Dávidházi Péter két tanulmánya a *Jónás könyvéről: Az Esti kérdés és a Jónás könyve*, illetve „*És sorsot vetének*”. *A kihagyás poétikája Babits Jónás könyvében*; Schein Gábor: *A szatíra, a megbocsátás és a humor kérdései Babits Jónás könyvében*; Jelenits István: *Miért nagy vers Babits Mihály Miatyánkja?*; Szénási Zoltán írásai: *A harmadik zsoltár. A Fortissimo, a Zsoltár gyermekhangra és a Zsoltár férfihangra kompozicionális kapcsolatáról* és *Az Énekek éneke vajon saját ének-e? Kísérlet egy Babits-mű státuszának meghatározására*; valamint a *Háborús valóságvonatkozások és szövegközi kapcsolatok*.

Kifejezetten a keresztény hit nyomát vizsgálta magyar költők, így Babits Mihály munkásságában Rónay György és fia, Rónay László (*Babits hite; Isten nem halt meg. A huszadik századi magyar spirituális líra*), és bemutatják, hogy Babits Mihály hogyan jut el fokozatosan az Istenhez fűződésig.

Az intertextualitás fajtáinak vizsgálatát Gérard Genette: *Transztextualitás* című tanulmányára alapoztam, illetve ezt egészítettem ki Manfred Pfister kritériumaival a *Konzepte der Intertextualität* című írása alapján. Ezenkívül Gerőfiné Brebovszky Éva *Intertextualitás és bibliaértelmezés* című könyve nyújtott még segítséget. Végül az értelemzéshez az egyes bibliai könyvekhez írt ószövetségi és újszövetségi kommentárokat is felhasználtam.⁵

A dolgozat a két tudományterület, a teológia és az irodalomtudomány határán helyezkedik el, az intertextualitás köti össze a kettőt, így a célom, hogy a két tudományterületen belül szerzett ismereteimet felhasználva megvizsgáljam Babits lírájában, hogy amikor Biblia erőteljesen megszólal a költő bizonyos életszakaszaiban, akkor milyen bibliai részek kerülnek elő, azok hogyan viszonyulnak az újszövetségi és az ószövetségi könyvekhez, azok részeihez, és hogy vajon miért azok kerülnek abba a szerepbe, hogy kifejezőerővé váljanak Babits kezében a saját korában.

Valamint az is, hogy megnézzem, felhívja-e, és ha igen, akkor hogyan, a vers a bibliai szöveg bizonyos elemére, üzenetére a bibliaismerettel rendelkező olvasó figyelmét szintén annak ellenére, hogy nem ez az eredeti célja. Azaz ugyanúgy tükrözi-e vissza a bibliai szöveget, mintha a tükörkép az eredeti lenne, vagy csak annak egy aspektusát adja vissza, esetleg azt is felnagyítva, kicsinyítve, vagy éppen kifordítva.

⁵ Ezek a dolgozat szakirodalomjegyzékében megtalálhatóak.

2. A kutatás módszere

A dolgozat induktív módszerrel közelíti meg a költeményeket, hogy hagyja „beszélni őket”, hogy feltárják a viszonyukat a bibliai helyekhez, kifejezésekhez, irodalmi módszerekhez. A dolgozatban elemzett műveket azok közül, amelyekben fellelhető valamilyen bibliai kapcsolódás, egyrészt az alapján választottam ki, hogy milyen fokú a bibliai szöveghez az adott vers kapcsolódása. Igyekeztem a költeményeket közül olyanokat kiválasztani, amelyek minél több intertextuális szállal kötődnek a Bibliához. Másrészt szempont volt az alkotások kiválasztásánál, hogy általuk betekintést nyerjen az olvasó Babits költői pályájának egy-egy fontosabb szakaszába is.

A kiválasztott, a tematikusan elrendezett, a téma szempontjából legrelevánsabbnak ítélt alkotásokat ezek után abból a szempontból elemeztem, hogy hogyan jelenik meg bennük a Bibliához való intertextuális viszony. A babitsi értelmezés feltárásához a szakirodalmon kívül maga a költő is segítséget nyújtott az esszéivel, vallomásaival, illetve más költeményeivel.

Majd összehasonlítottam a verselemzések során feltárult, a konkrét bibliai helyekhez köthető értelmezést, -alkalmazást a hagyományos bibliaértelmezéssel, itt is a versekben megjelenő igehelyekre szorítkozva, hogy feltárjam, miben tér el a Biblia szépirodalmi alkalmazása, értelmezése Babitsnál a hagyományos teológiai magyarázatokhoz képest, illetve, hogy miben egyezik azokkal annak ellenére, hogy szépirodalmi és nem teológiai művek a költeményei. Valamint hogy felhívja-e a vers a bibliai szöveg bizonyos elemére, üzenetére a bibliaismerettel rendelkező olvasó figyelmét, szintén annak ellenére, hogy nem ez az eredeti célja.

Az intertextualitás jelzésére a dolgozatomban a genette-i típusokat vettem alapul,⁶ de a teológiai oldalról Langenhorst bibliarecepció-típusainak a nyomát is megpróbáltam megkeresni a költeményekben, ahogyan azt is jelölni, ha nagyobb az olvasóra tett intertextuális hatás.

A hipotézisem az volt, hogy Babits a költői szabadságának a tudatában nyúl a Bibliához, ezért a költői bibliaértelmezés, alkalmazás más, mint a teológiai. És hogy a költői értelmezés így más szempontból világít rá a bibliai üzenet egy-egy aspektusára.

Illetve, hogy bár a költői értelmezés eltér a teológiától, a ráismerés arra, ami bibliai, egy új perspektívát nyithat az olvasó számára az intertextuális hatás következtében. Azaz a bibliaismereti előismeretekkel rendelkező olvasó számára a bibliai szöveg üzenetének egy-egy aspektusára világíthat rá egy adott költemény azzal, hogy más szemszögből mutat rá a forrásszövegre.

⁶ Az intertextualitás genette-i megfelelője transztexualitás – egyedül ezt az átfogó nevezést nem vettem át, hanem a helyette az általánosan elterjedt intertextualitás szót használok. A többi már megfelel Genette fogalmainak: paratextualitás, metatextualitás, hypertextualitás és architextualitás.

3. Tézisek

Babits tudatosan épített be műveibe vendégszövegeket.⁷ Feltételezni lehet a Biblia esetében is a tudatosságot, hogy Babits természetesnek vette, hogy az olvasók ismerik a Bibliát.

A vizsgálat során látni lehetett, hogy az Ószövetség és az Újszövetség szorosan összefonódik Babits költészetében.

Bár kezdetben Babits máshogy vélekedett a Biblia két részéről, az Ószövetségtől idegenkedett, sok költemény kapcsolódik mégis az Ószövetséghez, különösen a bölcsességirodalomhoz, a zsoltárokhoz és a prófétai iratokhoz a pályájának korai szakaszában is. A kései költészetében még határozottabban van jelen az Ószövetség a prófétai szerepen keresztül.

Babits költeményeiben változatos módon fordulnak elő az intertextualitás fajtái. Különösen Babits korai verseiben, de később is sokfajta jelölő (például a cím, a mottó, az allúzió, a műfaj, mint a parafrázis, vagy az eljárás, mint a montázs stb.) segíti az olvasót, hogy felismerje az intertextuális kapcsolatot a Bibliával.

A költeményekben a bibliai intertextualitás típusai egymással keveredve egyrészt intenzívvé teszik az intertextuális kapcsolatot a Bibliával, másrészt a költői nézőponton keresztül az olvasóra tett intertextuális hatást. Azokban a versekben is intenzív az olvasóra tett intertextuális hatás, amelyekben az egyértelmű jelölés kisebb hatást ígér, mivel Babits szövege a bibliaitól való eltérések által feszültséget hoz létre.

A Georg Langenhorst által megfogalmazott bibliarecepció fajtákra is találunk példát Babits költészetében, és ezek vegyülnek az intertextualitás típusaival a versekben, ahogyan Langenhorst egyes típusai is keverednek egymással Babits költeményeiben.

Ezenkívül Langenhorst típusait ki lehet egészíteni azzal, hogy amikor az *Esti kérdés* „s a tenger, melybe nem vet magvető?”⁸ sora rájátszik A magvető példázatára, azt lehet úgy is értelmezni, hogy egyfajta logikai elidegenítéssel él, ami pont a tagadással ellentétes jelentésre hívja fel a figyelmet a bibliai ismeretek tükrében.

⁷ KELEVÉZ 2009a, 482. o.

⁸ BABITS 2022, 547. o.

A pályakép fényében észre lehet venni, hogy Babitsnak mind a korai, mind a világháború árnyékában, mind a kései költészetében jelen van a bibliai intertextualitás, ha más-más módon közelíti is meg a Bibliát: stílusjátékot játszik, szerelmet énekel, álcának használja, panaszkodik, békéért kiált, utat mutat, az igazságot és a hitet keresi, vagy belenyugszik a sorsába.

Abban, hogy természetes módon válik a Biblia forrássá Babits számára, valószínűleg nagy szerepet játszik a vallásos neveltetése és a nagy műveltsége is.

Babitsnak már a korai verseinek a háttérben is ott rejlik a Biblia és a kereszténység, de még elrejtí a sok álca. Idővel bukkannak fokozatosan a felszínre. Egész életében a „csillag” után kutat, keresi az igazságot, többfelé, kételyekkel küzdve, míg megérkezik hozzá.

Az olvasó felől szemlélve a különböző korszakokban keletkezett versek különbözőképpen, de rámutatnak a bibliai szöveg üzenetének egy-egy aspektusára.

A perspektivikus és nyelvi elidegenítéssel élő költemény a különleges nézőponttal a bibliai üzenetre hívja fel a figyelmet. Az olvasót arra készíti, hogy végig is gondolja a passiótörténetet, amellet, hogy átérzi a Megváltó szenvedését.

Ahogyan a személyesség egyre erőteljesebben megmutatkozik a költeményekben, a versek egyre inkább belevonják az olvasót is a személyes érintettségbe. Például a *Csillag után* című vers már sokkal személyesebb módon szól a Megváltóról, mint a *Golgotai csárda*, és ezáltal hozza közel az olvasóhoz.

A bibliai szöveg sokszor a léthelyzet megértésére szolgál, amelyben az olvasó is önmagára ismerhet, például amikor a költemény a lét értelmére kérdez rá, vagy amikor a béke vágyát fogalmazza meg.

Összegezve Babits versei tükrözik az alkotót, a kötődését a keresztény kultúrához, hithez, a gondolatait, és azoknak a változását; tükrözik a bibliai szöveget (tudva, hogy ha jól ismerjük is a Bibliát, és a versek által nyitott szokatlan perspektíva fel is hívja a figyelmet egy-egy részletre, csak töredékes lehet az ismeretünk); végül önmagát is látja az olvasó a tükörben.

4. Válogatott szakirodalom a tézisfüzetben megjelenő szakirodalommal

BABITS Mihály: *Esszék, tanulmányok I.,II.* Összegejtötte, a szöveget gondozta Belia György, Szépirodalmi Könyvkiadó, Debrecen, 1978

BABITS Mihály összegejtött versei. S. a. r. Kelevéz Ágnes, Osiris Kiadó, Budapest, 2019⁴.

BABITS Mihály összegejtött versei 1906–1910. S. a. r. Kelevéz Ágnes, Argumentum Kiadó, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, Budapest, 2022.

Biblia. Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése. Magyar Bibliatársulat Szöveggondozó Bizottsága (magyar nyelvre fordította és revideálta), Kálvin János Kiadó, Budapest, 2015.

BOHREN, Rudolf: *Az igehirdetés mint szenvedély. „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek 9. kötet.* Dunántúli Református Egyházkerület, Pápa, 2020.

BRUEGGEMANN, Walter: *A hit a Zsoltárok könyvében.* Kálvin Kiadó, Budapest, 2008.

CSERHÁTI Sándor: *Az Újszövetség teológiája.* Luther Kiadó, Budapest, 2012.

DÁVIDHÁZI Péter: Az Esti kérdés és a Jónás könyve. In: *Esti kérdés.* Az Esztergomban 2009. április 24–25–26-án rendezett Esti kérdés-konferencia szerkesztett és bővített anyaga. Szerk. Fűzfa Balázs, Savaria University Press, Szombathely, 2009a, 80–100. o.

DÁVIDHÁZI Péter: „És sorsot vetének”. A kihagyás poétikája Babits Jónás könyvében. In: *Nyugat népe. Tanulmányok a Nyugatról és koráról.* Szerk. Sárközi Éva, Petöfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2009b, 361–387. o.

GENETTE, Gérard: Transztextualitás. *Irodalomtudományi Szemle*, 1996 / 1-2. 82–90. o.

GERŐFINÉ BREBOVSZKY Éva: *Intertextualitás és bibliaértelmezés. Hermeneutikai füzetek 40.* Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest, 2020.

GOJNY, Tanja: *Biblische Spuren in der Lyrik Erich Frieds. Zum intertextuellen Wechselspiel von Bibel und Literatur.* Matthias-Grünwald-Verlag, Mainz, 2004.

GOPPELT, Leonhard: *Az Újszövetség teológiája I.,II.* A Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, Budapest, 1992.

JELENITS István: Miért nagy vers Babits Mihály Miatyánkja? In: *„Nem súlyed az emberiség!... Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára.* Főszerk. Jankovics József, MTA Irodalomtudományi Intézet, Budapest, 2007, 815–826. o.

J. SOLTÉSZ Katalin: *Babits Mihály költői nyelve.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965.

KARDOS Pál: *Babits Mihály.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1972.

KELEVÉZ Ágnes: *A keletkező szöveg esztétikája. Genetikai közelítés Babits költészetéhez.* Argumentum Kiadó, Budapest, 1998.

- KELEVÉZ Ágnes: „Szántszándékos anachronizmusok”. Idézésfajták időjátéka Babits műveiben. *Holmi*, 2009a/4, 476–489. o.
- LANGENHORST, Georg: *Gedichte zur Bibel. Texte – Interpretationen – Methoden. Ein Werkbuch für Schule und Gemeinde*. Kösel-Verlag GmbH & Co., München, 2001.
- McGRATH, Alister E.: *Bevezetés a keresztény teológiába*. Osiris Kiadó, Budapest, 1995.
- NEMES NAGY Ágnes: A hegyi költő. Vázlat Babits lírájáról. In: *Az élők mértana. Kisprózai írások I.* Osiris Kiadó, Budapest, 2004, 188–271. o.
- PFISTER, Manfred: Konzepte der Intertextualität. In: Broich, Ulrich – Pfister, Manfred: *Formen, Funktionen, anglistische Fallstudien*. Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1985, 1–30. o.
- RÁBA György: *Babits Mihály költészete 1903–1920*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981.
- RÁBA György: *Babits Mihály*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1983.
- RAD, Gerhard von: *Az Ószövetség teológiája. I,II.. Izráel történeti hagyományainak teológiája*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007.
- RÓNAY György: Babits hite. In: Uő.: *Szentek, írók, irányok. Tanulmányok*. Szent István Társulat, Budapest, 1970, 135–159. o.
- RÓNAY László: *Isten nem halt meg. A huszadik századi magyar spirituális líra*. Szent István Társulat, Budapest, 2002, 12–18. o.
- RÓZSA Huba: *Bevezetés az Ószövetség könyveibe. Bevezetés az Ószövetség könyveinek irodalom- és hagyománytörténetébe*. Szent István Társulat, Budapest, 2016.
- SCHEIN Gábor: A szatíra, a megbocsátás és a humor kérdései Babits Jónás könyvében. In: „Ki mit lát belőle” *Nézőpontok Babits lírájának értelmezéséhez*. Szerk. Kelevéz Ágnes – Lengyel Imre Zsolt: Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Budapest, 2017, 131–145. o.
- SCHNEIDER, Theodor (szerk.): *A dogmatika kézikönyve I,II.* Budapest., Vigilia Kiadó, 1996.
- SIPOS Lajos: *Új klasszicizmus felé...* Argumentum Kiadó, Budapest, 2002.
- SIPOS Lajos: *Babits Mihály*. Babits Kiadó, Szekszárd, 2008.
- SZÉNÁSI Zoltán: A harmadik zsoltár. A Fortissimo, a Zsoltár gyermekhangra és a Zsoltár férfihangra kompozicionális kapcsolatáról. *Tiszatáj Diákmelléklet* 2022a/187, 1–10. o.
- SZÉNÁSI Zoltán: Az Énekek éneke vajon saját ének-e? Kísérlet egy Babits-mű státuszának meghatározására. In: *Műfordítás és más extrém sportok: Írások Kappanyos András 60. születésnapjára*. Reciti Kiadó, Budapest, 2022b, 287–294. o.
- SZÉNÁSI Zoltán: Háborús valóságvonatkozások és szövegközi kapcsolatok. *Bárka* 2022c/4, 67–72. o.

5 . A szerző disszertációval kapcsolatos publikációs listája

Babits korának vallási élete. *Lelkipásztor* 2002/11. 420–423. o.

Babits istenképe II. *Lelkipásztor* 2002/12. 450–457. o.

Babits istenképe III. *Lelkipásztor* 2003/1. 16–21. o.

Miért szép? Esztétikum a teológiában. Szépirodalom és teológia, szépirodalom és homiletika. In: Csepregi András – Érfalvy Livia – Hajnóczi Eszter (szerk.): *Új utakon. Evangélikus iskolák kutató és alkotó tanárainak II. konferenciája*. Luther Kiadó, Budapest, 2015, 207–212. o.

Igehirdetésünk elrejtett kincsei A szépirodalom jegyei Szabó József és Scholz László igehirdetéseiben. *Theologiai Szemle* 2015/2. 84–88. o.

Bibliai motívumok Ady Endre költészetében. In: Csepregi András – Érfalvy Livia – Varga Lajos (szerk.): *Tudomány és küldetés. Evangélikus iskolák kutató tanárainak III. konferenciája*. Luther Kiadó, Budapest, 2016, 71–94. o.

A prédikáció újabb megközelítésmódjai a homiletikatörténetben. In: Érfalvy Livia (szerk.): *Keresztutak. Szemelvények az Evangélikus iskolák kutató tanárainak IV–VI. konferenciáin elhangzott előadások anyagából*. Luther Kiadó, Budapest, 2021, 131–141. o.

Szépirodalom a hitoktatásban. In: Balogné Vincze Katalin – Kodácsy-Simon Eszter – Seres-Busi Etelka (szerk.): *Teológia és tanulás: a változás lehetősége: Az Evangélikus Hittudományi Egyetem oktatóinak és doktoranduszainak tanulmánykötete*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, Evangélikus Hittudományi Egyetem, Luther Kiadó, 2024, 307–316. o.